

Inlägg till minisymposiets paneldebatt

Självförståelse och tillskriven identitet — ett dilemma för Svenska kyrkan?

EVA M. HAMBERG

Identitet har blivit ett av de centrala begreppen inom det samhällsvetenskapliga ämnesområdet. Begreppet kan användas i flera olika betydelser. Man kan tala om identitet både med avseende på enskilda individer och med avseende på kollektiv, såsom grupper, organisationer eller institutioner. Vidare kan man skilja mellan identitet som självuppfattning och tillskriven identitet, dvs. hur man uppfattas av omgivningen. Det är här också fråga om ett samspel, där den tillskrivna identiteten tenderar att påverka självuppfattningen. Här finns ett problem för en kyrka där en betydande andel av medlemmarna har en uppfattning om kyrkans identitet och uppdrag som inte motsvarar kyrkans egen självförståelse utifrån Bibel och bekännelsekrifter.

Religionssociologiska studier tyder på att kyrkans budskap blir allt svårare både att identifiera och att tillägna sig. Kyrkobesök, bibelläsning och konfirmation minskar. Numera är det bara en minoritet av svenskarna som säger att de tror på Gud, och en betydande del av dem som har en sådan tro tycks omfatta den med en ganska låg grad av engagemang. Knappt 10 procent av befolkningen säger att Gud är mycket viktig i deras liv.

Även om många människor har någon form av gudstro, är det bara en liten del av befolkningen som har en kristen tro. Enligt en nyligen genomförd undersökning om livsåskådningar i dagens svenska samhälle trodde endast 16 procent av Svenska kyrkans medlemmar att Jesus var både Gud och människa (andelen helt säkra var lägre, nämligen 12 procent).² Det förefaller

troligt att det finns ett samband mellan en tillbakagång i Kristustron och de förändringar i gudsbilden, som innebär att tron på en personlig Gud i stor utsträckning tycks ha ersatts av en mer obestämd tro på en transcendent makt eller «Något». Om man har någon form av gudstro, tycks man i allmänhet uppfatta Gud antingen som något inom människan själv eller som en opersonlig högre makt, inte en Gud som man kan ha en personlig relation till. Att Kristusgestalten i stor utsträckning tycks ha försvunnit ur människors medvetande skulle kunna förklara att den gudsbild man ger uttryck för så ofta är påfallande vag och diffus, «en Gud utan ansikte». Kanske är det då inte heller förvånande att så få menar att Gud är viktig i deras liv.

Att drygt fyra svenskar av fem fortfarande tillhör Svenska kyrkan sammanhänger bl.a. med att man värdesätter kyrkans gudstjänster i samband med födelse, giftermål och framför allt dödsfall.³ Enligt den ovannämnda livsåskådningsundersökningen uppfattas en kyrklig begravning som mycket viktig av 55 procent av befolkningen, medan 37 procent uppfattar dop eller kyrklig vigsel som mycket viktiga. Underhåll av kyrkobyggnader och kyrkogårdar samt diakonalt hjälparbete uppfattas i allmänhet också som väsentliga kyrkliga uppgifter värda att stödjas, medan gudstjänster och mission ses som det minst betydelsefulla. Det förefaller vara en utbredd uppfattning att kyrkans väsentliga budskap är att man skall vara en snäll och hygglig människa, att man skall göra rätt för sig och vara en god samhällsmedborgare. Tron på Kris-

² Se Hamberg, E. M., «Empiriska studier av livsåskådningar i Sverige», *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, nr 1, 2000.

³ År 1998, som är det senaste år för vilket uppgifter finns tillgängliga, tillhörde 84 procent av befolkningen Svenska kyrkan.

tus uppfattas däremot knappast som central för kyrkans identitet. Man har nog anledning att förmoda att många som tillhör kyrkan snarast gör det därför att de har en annan uppfattning om vad som är kyrkans identitet och centrala uppdrag än vad kyrkan själv har.

Hur påverkas kyrkan av de kyrkotillhörigas uppfattningar och förväntningar? Man kan fråga sig om det är så att kyrkans egen självuppfattning har påverkats av den identitet som hon tillskrivs av en stor del av sina medlemmar? Det finns tecken som tyder på att så är fallet.

Att Jesus Kristus ofta får en undanskymd plats i prästers förkunnelse är en iakttagelse som många kunnat göra. Exempel på sådana iakttagelser ger Margit Sahlin i en intervju:⁴

Faktum är att både i samtal och förkunnelse talas numera väldigt lite om Jesus. Möjligen talar man om Gud, men det saknas kristocentricitet i förkunnelsen ... Jag menar att det pågår en genomgående bortträngning av Kristus i förkunnelsen.

Ett annat exempel kan hämtas från tidskriften *Signum*:⁵

Under senare år har man från katolskt håll oroat sig över att röster inom Svenska kyrkan långsamt urholkar den fundamentala betydelsen av Jesus Kristus, Gud av Gud och sann människa, hans person och verk, samt människans behov av frälsning, till förmån för en öppen och ännu obestämd religion med det vaga namnet «andlighet».

Den bortträngning av Kristus i förkunnelsen, som Margit Sahlin talar om, skulle kunna sammanhånga med att kyrkans uppfattning om den egna identiteten har påverkats av den identitet som hon tillskrivs av många bland medlemmarna. Kanske har detta medfört att man i stor utsträckning (medvetet eller omedvetet) tonar ned centrala delar av det kristna budskapet, i en önskan att motsvara människors förväntningar och önskemål — och därigenom också kunna behålla så många medlemmar som möjligt. Antalet kyrkotillhöriga kommer ju, inte minst

sedan kyrkan skilts från staten, att ha en väsentlig betydelse för kyrkans ekonomi och arbetsmöjligheter och för de anställdas arbetsvillkor och anställningstrygghet. Det kan nog i ett sådant läge finnas en frestelse att tona ned de mer kontroversiella delarna av kyrkans budskap, framför allt förkunnelsen om Jesus Kristus, och därigenom anpassa kyrkans framtoning till den identitet som majoriteten av medlemmarna tillskriver henne. En sådan strategi kan kanske säkra fortlevnaden för institutionen Svenska kyrkan på kort sikt, men på längre sikt kan knappast ett kyrkosamfund överleva den brist på trovärdighet som en diskrepans mellan självförståelse och tillskriven identitet ger upphov till. Alternativet att anpassa självförståelsen så att den bringas i överensstämmelse med den identitet som majoriteten av medlemmarna tillskriver kyrkan skulle å andra sidan innebära att Svenska kyrkan möjligen skulle kunna fortleva som religiös institution men inte som en del av den kristna kyrkan.

Naturligtvis finns det inom Svenska kyrkan stora variationer i förkunnelsen, det som här sagts gäller inte generellt. Det gäller givetvis inte heller om alla kyrkans medlemmar att man har en uppfattning om kyrkans identitet och uppdrag som skiljer sig från kyrkans självförståelse. Tvärtom finns det bland många lekmän en längtan efter en mer central, kristocentrisk förkunnelse. Owe Wikström skrev i en artikel för ett par år sedan:⁶

Hos många kyrkliga lekmän skönjs ett stilla vemod, valhänta försök att vara solidariska men också flykttendenser. Dessa kyrktrogna står fjärran från inneresonemang i den sakrala maktens korridorer och beredningsgrupper, de är ointresserade av sammanträdesprotokoll men har stark längtan efter att få stöd, märg och innerlighet i sin kristna övertygelse. ... med vem och var talar man nu om Gud, tron och bönen, eller om frälsning och omvändelse — och inte bara om den mer eller mindre stats- eller folkorienterade kyrkan, om hög-, låg- eller plattkyrklighet?

⁴ *Dagen*, 11.11.1999.

⁵ *Signum*, nr 7, 1999, s. 1–3.

⁶ Wikström, O., «Sprickan vidgas när trivialisering hindrar kristen tro», *Svenska Dagbladet*, 3.8.1997.

Om det hos många av kyrkans medlemmar finns en besvikelse på kyrkan är detta djupt allvarligt inte enbart ur pastoral synpunkt, utan också därför att lekmännen har en central roll för kyrkans identitet och trovärdighet i omgivningens ögon. Den amerikanske religionssociologen Rodney Stark har behandlat frågan om trovärdighetens avgörande betydelse för kyrkor och samfund och har i det sammanhanget betonat lekmännens större trovärdighet jämfört med anställda. Till skillnad från präster och andra anställda kan lekmännen nämligen inte misstänkas för att dra ekonomisk nytta av sitt kyrkliga engagemang.⁷

Friends and fellow congregants have fewer incentives to overstate the benefits of the religion than do clergy, whose livelihood may depend on keeping the flock faithful.

Av detta drar Stark också en annan — för kyrkan tankeväckande — slutsats:

⁷ Stark, R., *The Rise of Christianity. A Sociologist Reconsiders History*. Princeton 1996, s. 174.

Hence: *Religious leaders have greater credibility when they receive low levels of material reward in return for their religious services* (kursivering i originalet).

Lekmännen i kyrkan har alltså, på grund av att de inte kan uppfattas dra materiella fördelar av sitt kristna engagemang, en nyckelroll då det gäller kyrkans trovärdighet.

Samtidigt som en stor andel av Svenska kyrkans medlemmar tillskriver kyrkan en identitet som skiljer sig från kyrkans egen självförståelse, finns det alltså bland medlemmarna också en minoritet av kyrkligt aktiva lekmän som önskar att kyrkans självförståelse skall tydliggöras och hennes förkunnelse fördjupas. Dessa lekmän är, just genom att de inte är anställda, av avgörande betydelse för kyrkans trovärdighet och framtid. I ett något längre tidsperspektiv är Svenska kyrkans möjlighet att överleva som en del av den kristna kyrkan beroende av dem.

Vem ska definiera identiteten?

LENA PETERSSON

I den debatt jag lyssnar till, dels i kyrkomötes-sammanhang, dels via media kan jag urskilja två linjer och flera fronter när det gäller Svenska kyrkans identitet. Från flera, ibland relativt olika håll, hörs rop efter tydlighet. Jag hör det på kyrkomötet från grupper som säger sig värna bibel-trohet och lutherdom, från andra kyrkor och samfund som menar att ekumenisk samtal försvåras genom en, som de upplever det, otydlighet från Svenska kyrkan. Det finns också röster ur «allmänheten» som efterlyser tydlighet, då ofta i form av klara och distinkta uttalande i moral- och etikfrågor.

Samtidigt betonas från andra håll att Svenska kyrkans identitet ligger just i öppenhet och mångfald. Inga krav ska ställas på de som önskar delta i gudstjänster eller tillhöra Svenska kyrkan, det ska vara högt i tak och låga trösklar in till kyrkan.

Dock kan en viss skillnad noteras mellan villkor för de tillhöriga i allmänhet och de anställda som anses företräda Svenska kyrkan på ett särskilt sätt. På dessa har under de senaste åren ställts krav på trohet och lojalitet, manifesterade t.ex. i Kyrkoordningen. Enighet och enhet bl.a. kring sakramenten framförs som grundlägg-